

vt per populum Israëliticum mystico sensu intelligatur populus Christianus, quem in hæreditariam suam possessione sibi peculiariter sapientia Dei & Christus delegit, in quo & sua dona effundit, & summè delectatur. Sunt etiam in hac sapientie oratione, quæ in sacratissimæ virginis festiuitate in ecclesia decantantur, quasi ad eam pertineant, & de ea dicta sint. Quod neminem offendere debet, nec ob id quisquam existimare debet quòd de matre Domini hæc proprio sensu dicta sint. Non enim ea intentione ecclesia illis festiuitatibus hæc decantat, quasi putet hæc de ea virgine propriè dicta esse, sed quia piè illa ei accommodari possunt, quòd illi multa huius orationis bene conueniant, vt imprimis sexus femininus, sub quo hæc oratio nomine sapientie effertur. Deinde quædam huius orationis partes, qualis est illa: Qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo. Postremùm quoniam quæ Dei sapientia & Christus in populo suo præstitit & effecit, per illam quæ Christum peperit, singulariter & eximie perfecit, cui vt gratie plenitudinem super omnes alios contulit, & suæ gloriæ consortium: ita mirum nõ est si quæ Christo propria sunt, quodam modo ei communicetur. Quomodo autem hæc omnia particulariter Diuæ virgini accommodari possunt, dicere licet ex Dionysio & alijs, qui hæc diligenter tractauerunt.

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

1 In tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata corâ Deo & hominibus; Concordia fratrum, & amor proximorum, & vir & mulier sibi bene consentientes.

Ræca pro; placitum est spiritui meo; tantum habent ἀγαθήσων, & pro; quæ sunt probata; habet καὶ ἀνίσχυ ἀγαία. Itaque vertunt: In tribus decorata sum, & surrexi decora; vt rursum hic inducatur ipsamet sapientia loquens, quæ se testetur maximè delectari & ornari concordia & amicitia hominum. Interpres noster pro ἀνίσχυ, videtur legisse ἴσι, vt adiectiuum, ἀγαία, sit neutrum plurale. Iuxta cuius versionem rectè accipitur hic loqui ipse author, qui ad tradenda moralia documenta iam rursum redeat: quanquam etiam accipi possint hæc dicta in persona sapientie, sicut intelligit Rabanus. Imprimis autem cõprehendit numeris quædam bona & quædam mala, quemadmodum & Salomon fecit quibusdam locis. Quod genus est antiquæ doctrinæ, hanc habens commoditatem, vt quæ sic traduntur, memoria facilius retineri possint. Primùm ergo tria ponit, quæ non sibi tantum placere dicit, sed etiam probari & Deo & hominibus: quæ tria ad idem pertinent, nempe amicitiam & dilectionem, quæ etsi inter omnes sit seruanda, præcipuè tamè in triplici hominum coniunctione, videlicet ea quæ parit consanguinitas, quam significat cum dicit; Concordia fratrum. Deinde ea quam facit cohabitatio, quam significat cum dicit; Amor proximorum, hoc est, vicinorum. Et tertio ea

quam efficit coniugium. De qua dicit; Vir & mulier sibi consentientes. Vbi notandum pro, consentientes, Græcis efficacius esse συμπεφροσμένοι: quæ dictio significare videtur coniuges vicissim sibi debere deferre, & mutuos defectus ferendo, & mutuis officijs iuando. Sonat enim ac si dicas, simul circumferentes, aut simul circumlati. Et videri potest translatio sumpta à conuiujs & computationibus, quæ ob familiarem & amicam poculi circumlationem συμπεφροσά nominantur, vnde & συμπεφροσά pro conuictu, ac vitæ coniunctione accipitur. In triplici ergo hac iam dicta coniunctione adeo requiritur amicitia & concordia, vt si ea absit, maxima mala prouentura sint, & vita hominum futura sit incommodissima: & contra felicissima, si adsit inter sic coniunctos.

- 2 Trés species odiuit anima mea, & aggrauor valde animæ illorum.
- 3 Pauperem superbum, & diuitem mendacem, & senem fatuum & infensatum.

PRO, aggrauor valde animæ illorum, Græcis est προσώχθισα σφίδρα τῶν ἁγίων, hoc est, infensus sum vel infensa sum valde vitæ illorum. Sensus ergo est: valde grauis sum contra animam illorum, vel contra illos, hoc est, grauiter illos fero, eisque indignor. Tribus speciebus sibi gratis, opponit tres alias sibi ingratas, tria scilicet hominum genera, quæ pugnant cum natura suæ conditionis, & committunt quod eis omnium minimè conuenit, ideoque minimè tolerari possunt. Quorum primum est, pauper superbus. Non enim, vt diues, habet vnde efferatur, sed suæ conditionis ratione meritò se deprimere deberet. Secundum est, diues mendax. Nam & is non ita causam habet mentiendi sicut pauper, quem inopia sæpe ad mentiendum prouocat, & suis mendacijs propter authoritatem quam habet in republica, magis nocet quàm pauper, cuius verbis non facilè fides habetur. Tertium est, senex fatuus & imprudens. Cùm enim per ætatem & rerum experientiam, multam sibi debuisset colligere prudentiam, minus in eo ferenda est imprudentia, quæ in iuuenibus non ita vitio vertitur. vnde Isaïæ 65. dicitur: Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit. Pro, fatuum, tamen Græcis est μοιχόν, hoc est, adulterum, vt sit tertium, senex adulter & deficiens prudentia. Minimè enim omnium libido effrenis in senibus ferenda est, quæ iam in illis per ætatem refrigerante calore naturali & libidinis incentiuo, restincta esse deberet. Nam, vt ait Cicero, cùm omni ætati fœda sit libido, tum senectuti multò fœdissima. Interpret noster pro μοιχόν, legisse se declarat, μῶρον. Mysticè pauper superbus est, qui cùm virtutis & sapientiæ inops est, de virtutibus & scientia gloriatur. Diues mendax, qui cùm in scripturis multum sit versatus, errorum magister efficitur. Senex fatuus, qui cùm longo prius tempore probè vixerit, in senectute vanitates carnis & mundi sectatur.

Isaïæ 65.

Quæ

4 Quæ in iuuentute tua non congregasti, quomodo in senectute tua inuenies?

Græca non habent relatiuum, quæ, nec Rabanus, nec multa scripta, sed tantum; In iuuentute tua non congregasti; & est iucundior sententia, quæ dirigitur reprehensiuè ad fatuos senes, ostenditque vnde fiat vt in senectute inueniantur quidam prudentia deficientes, nempe quia in iuuentute sua non studuerunt sapientiæ, nec eam sibi cum vires ferrent, comparare & colligere vndequaque laborauerunt. Quamuis enim sententia vt est generalis, & ad temporalia bona referri possit, quæ si quis in iuuentute non collegerit, vt in plurimum egebit eis in senectute: tamen potissimum hoc loco dicta videtur, occasione eius quod dixit senem fatuum & insensatum, vt ostenderet vnde proueniat senum imprudentia & fatuitas, sicut & sequentibus ostendit, quantum prudentia senes decet & ornat.

5 Quàm speciosum canicie iudicium, & presbyteris cognoscere consilium.

Dvo dicit speciosa esse & decora canis & presbyteris, hoc est, senibus nempe, & bene posse iudicare, & posse sanum suggerere consilium, quorum vtrumque & prudentiam & auctoritatem requirit, quæ senibus maximè propria sunt, quibus experientia & anni prudentiam adferunt, canicies auctoritatem. Vires enim sunt iuuenilis ætatis, at prudentia, consilium, sententia, & auctoritas, senectutis. Itaque apud Lacedæmonium summum concilium *γερσία*, conuentus cœtusque senum dicebatur: quemadmodum Romæ senatus est appellatus, quod ex senibus constaret.

6 Quàm speciosa veteranis sapientia, & gloriosis intellectus & consilium.

Veteranis, posuit interpretes pro antiquis & senibus. Est enim Græcis *γερόντων*. Legendum autem esse gloriosis, vt quidam libri habent, & non gloriosus, vt multi libri habent, patet ex Græcis, quæ habent *τις δόξα ἁπλοῖς*, honoratis. Coniungit enim hoc loco ætatem grauè cum honore ac dignitate, quia vtrique maximè conuenit sapientia & intelligentia. Et superiori quidem sententia ornare ait senes iudicium & consilium, hinc verò sapientiam, quia hæc ad illa duo est necessaria.

7 Corona senum multa peritia, & gloria illorum timor Dei.

Legendum est per nominatiuum, multa peritia, vt habent libri correctiores, & non, in multa peritia, quia Græcè est *πολιωδία*, hoc est, experientia siue multarum rerum peritia. Duo ergo dicit esse quæ senes instar coronæ ornât & gloria afficiunt, peritia per experientiam acquisita, & huic coniunctus timor Dei, sine quo peritia illa noxia erit, & ad

malefaciendum promptior: cum illo verò perfectū senectuti ornamen-
tum accedit. Hac ergo occasione in sequentibus subjicit eximiam ti-
moris Dei commendationem, ostendens illum præferendum omnibus
quæ ad beatitudinem hominis pertinere putantur.

8 Nouem insuspiciabilia cordis magnificauī, & decimum dicam
in lingua hominibus.

PRO, insuspiciabilia, Græcis est ἐπινοήματα, hoc est, nouem cogitata.
Nec est, cordis, sed ἐκαθ' ἑμὲ, hoc est, in corde meo. vt oppona-
tur ei quod sequitur, in lingua. Interpres noster videtur legisse ἀνιωσ-
νοήματα. Potest autem nostra lectio, quò originalibus maximè accedat,
sic accipi: Ego quidem apud me magna esse duxi nouè, quæ talia sunt,
vt de eis cor meritò suspicari non debeat quin bona sint, & ad fœlicita-
tem hominis pertinentia: at præter hæc est decimum, quod non tan-
tūm apud me magnificiam, sed etiam lingua hominibus prædicabo, ac
multis verbis commendabo. Significat ergo nouem illa talia esse, vt
quamuis in se optanda sint & magnificienda, comparatione tamen de-
cimi, non sint magnopere verbis extollenda & prædicanda. Istud de-
cimum omnino videtur esse timor, qui post plurima ad fœlicitatem per-
tinentia, super alia hic eximiè commendatur. At difficile est in sequen-
tibus inuenire plenum numerum nouenarium ante timorem, cum tan-
tūm videantur octo numerari siue in nostra versione, siue in Græcis,
quæ cum nostra versione nō per omnia consentiunt. Nam pro eo quod
nos habemus veluti sexto loco positum; Beatus qui inuenit amicum
verum; Græca habent, Beatus qui inuenit φρόνησις, prudentiam. Pro-
inde & in Græcis tantūm octo deprehenduntur præter timorem. Itaque
intelligunt quidam, timorem esse nonum, decimum verò esse dilectio-
nem Dei, quæ insinuatur ibi; Timor Dei, initium dilectionis eius. Et
æditio Complutensis, vbi nos legimus; Timor Dei super omnia se su-
perposuit; pro, timor, habet ἀγάπης ἀκούσις, dilectio autem Domini.
Iuxta quam lectionem facilè est hic decem inuenire ab authore com-
mendata. At dissentiant alia Græca exemplaria, quæ habent; nobiscum
timor Dei. Et omnino verisimile est exemplar Complutense hoc loco
corruptum ab aliquo fuisse, quò melius decem deprehendi possent, &
quia videbatur timori Domini præferendam esse Dei dilectionē. Nam
omnino videtur authorem pro decimo & supremo designasse timorem
Dei, de quo dicit; Qui tenet illum, cui assimilabitur? Vbi relatiuum,
illum, etiam in æditione Complutensi referri debet ad φόβος, timorem,
& non ad ἀγάπης, hoc est, dilectio, cum sit relatiuum masculinum,
αὐτόν, Quo ergo decem expressa hic inueniantur, omnino crediderim
& in Latinis & in Græcis deesse vnum, quod ex vtrisque sit restituend-
um. Nam & Græca nunc non habent de eo qui inuenit amicum ve-
rum, cum tamen omnino verisimile sit illud etiam inter ea quæ ad fœ-
licitatem pertinent designasse, quandoquidem ad eam illud non parum
habet

habet momenti. Et Latina non habent distinctè de eo qui inuenit prudentiam: quæ duo si coniungantur in numero, iam habentur decem, quorum summum est timor Dei, qui iuxta morem loquendi scripturæ non distinguitur à dilectione Dei, sed eum includit, & secū adfert. Scripturæ enim timorem Dei magnopere commendantes, de timore filiali loquuntur, non seruili. His præmissis, pro explicatione confusionis quæ est in exemplaribus, singula distinctius sunt enarranda.

9 Homo qui iucundatur in filijs, viuens & videns subuersionem inimicorum suorum.

Hic versus duo ex decem coniungit. Primùm enim beatum & fœlicem dicit eum, cui datum est vt in filijs voluptatum concipiat, hoc est, vt & sobolem habeat, & eam probâ atque honestam. Nam vt talem habeat paucis contingit, cum plerique aut proles non habeant quas desiderant, aut non tales quæ voluptatem adferant & gaudium, sed mœrorem & ignominiam. Sic & Dauid dicit: Beatus vir qui impleuit desiderium suum ex ipsis. Et alio loco inter Dei benedictiones numerat, quòd vxor hominis timētis Deum, sit sicut vitis abundans, & filij sicut nouellæ oliuarum in circuitu mentis ipsius. Secundo loco ponit eū, cui, dum adhuc viuunt, datur videre subuersionem inimicorum suorum. Quod vt in pijs & iustis habeat locum, oportet intelligere de talibus inimicis, qui iniuste pios persequuntur, quorum vindicta & pœna diuinitus inflata, pijs summam voluptatem adfert: tum quòd illorum punitio faciat ad Dei gloriam, tum quòd per eorum subuersionē pij ab illorum iniqua oppressione liberentur, intelligantque Deum gerere curam suorum. His enim de causis, & horum respectu, etiam Dauid in parte fœlicitatis ponit, videre impiorum perditionem. Cum perierint, inquit, peccatores, videbis. Et alibi: Et super inimicos meos despexit oculus meus. Vbi pro, despexit, Græcis est, vidit.

Psal. 126.

Psal. 127.

Psal. 36.

10 Beatus qui habitat cum muliere sensata, & qui lingua sua non est lapsus, & qui non seruiuit indignis sè.

Tres fœlicitatis partes continet hic versus. At cum id contra morem authoris factum sit, vt tria membra hic versus contineat, (nam solet duobus membris sententiam absoluere) &, vt ex suprâ dictis patet, vnum ex decem desit & Latinis & Græcis, crediderim authorem iunxisse cum eo qui habitat cum muliere sensata, eum qui inuenit amicum verum, vt plena sententia fuerit; Beatus qui habitat cum muliere sensata, & qui inuenit amicum verum. Hæc enim duo rectè coniunguntur. Deinde sequatur noua sententia bimembris; Et qui lingua sua non est, &c. Inter beatos ergo tertio loco ponitur qui habitat cum muliere prudente, quia & singulari raroque Dei dono contingit habere talem vxorem, & ex tali summa percipitur commoditas atque læticia. Quarto loco ponitur, qui lingua sua non est lapsus, hoc est, qui per linguam

non grauitèr peccauit, aut in aliquod incommodum non est prolapsus. Cùm enim facilis sit lapsus linguæ, & frequenter homo dicendo aliquid, malum sibi accersere soleat, singulare Dei beneficium est, liberum esse ab huiusmodi lapsu. Vnde & Apost. Iacobus dicit. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Quinto loco ponit eum qui non seruiuit indignis se, hoc est, eum qui non cogitur subesse, & duram seruitutem pati sub hominibus improbis, qui indigni sunt vt eis seruiatur & obediatur. Nam cùm satis durum sit per se ipsum seruire, omnino intolerabile est & grauissimum seruire improbis, quibus nunquam satisficit, quique impia sæpe exigunt. Et tamen frequens est hoc malum, vt quis iniquos & ineptos cogatur ferre dominos & superiores, vt mirum non sit beatum hic dici eum qui Dei beneficio, etiamsi ferre cogatur superiores & dominos, tamen probos sortitus est, & tales quibus obedire non sit graue, nec indignum liberali & bono viro.

11 Beatus qui inuenit amicum verum, & qui enarrat iustitiam auri audienti.

PRO, amicum verum, vt suprâ dictum est, Græcis constanter est *φρόνησις*, prudentiam, idque hoc loco posuisse authorem, omnino verisimile est, quod cum sequenti membro optimè congruat. Iuxta nostram lectionem quod minus habemus de prudentia, in sequenti sententia comprehensum intelligere licebit, vt ibi dicitur. Sexto ergo loco beatus dicitur qui inuenit amicum verum, qui scilicet nõ adsit tantum tempore prospero, sed etiam aduerso, quique salutem amici ex animo quærat, eumque cùm opus est defendat & arguat. Et meritò talis beatus dicitur, quia vt tales amici rari sunt, ita Dei peculiari munere obtingunt, & multam homini cum voluptate commoditatem adferunt. Vnde suprâ dicit: Qui inuenit illum, inuenit thesaurum. & : Qui metuunt Dominum, inueniēt illum. Septimo loco ponit eum qui enarrat iustitiam auri audienti, hoc est, eum qui doctrinæ suæ benignos consequitur & obedientes auditores. Molestum est enim docenti, si, cùm docet, mentes auresque auditorum sentiat esse alienas, ita vt & operam suam atque laborem sentiat perire, & iustitiam atque veritatem quam docet ac inculcare conatur, aduertat non amari, nec gratam esse auditorio. Et tamen hoc malum admodum frequens esse experimur quotidie, vt mirum esse non debeat inter beatos numerari eum cui contingunt auditores attenti, beneuoli & obedientes. Percipit enim ex talibus magnam laborum suorum voluptatem & vtilitatem.

12 Quàm magnus est qui inuenit sapientiam & scientiam, sed non est super timentem Dominum.

GRÆCA non habent, scientiam, sed tantum, sapientiam. Noster tamen videtur adiecisse de scientia, pro eo quod in superiori sententia Græca habent *φρόνησις*, prudentiam. Proinde rectè post Rabanum intelligemus

mus priori parte huius sententiæ duo membra contineri, vt numerus denarius perficiatur, & in octaua beatitudinis parte ponatur, qui inuenit sapientiam: in nona, qui inuenit scientiam. Inter sapientiam autem & scientiam hoc interfit, vt sapientia sit circa intelligenda & speculabilia: scientia sit de agendis, circa quæ versatur prudètia. Nam & D. Paulus hæc duo tanquam diuersa dona distinguit, cum dicit: Alij datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ. Magnus est ergo & excellens, qui affecutus est diuino munere eximiam præ cæteris sapientiam, qua potens sit & alios docere quæ de Deo, diuinisquæ rebus sint sentienda, diuinas scripturas explicare, & veritatis hostes redarguere. Magnus itè, qui adeptus est præ cæteris scientiam agendorum, vt & cognoscat quid in singulis negotijs occurrentibus sibi sit agendum, & alios idem docere valeat, salutare consilium prebendo, sed neuter istorum præcellit eum qui timet Dominum. Vnde pro decimo super omnia prædicando, subiicit:

1. Cor. 12.

13 Timor Dei super omnia se superposuit. Beatus homo cui donatum est habere timorem Dei: qui tenet illū, cui assimilabitur?

Multi libri non habent pronomen, se, sicut nec Græca, vnde Dionysius subintelligit hominem, vt sit sensus: Timor Dei super omnia superposuit hominem. At rectius subintelligitur & additur pronomen, se. Sic enim idem significatur quod in Græcis, quæ habent *ὑπερέβαλεν*, hoc est, superat, & excellit. Loquitur autè de timore Dei, sicut & aliàs ferè, vt includit studiosum affectum placendi Deo. Hic enim etiam sapientiam superat, si sapientia seorsum accipiatur intellecta per se sine timore Dei, quem alioqui includit, cum alibi dicitur: Initium sapientiæ, timor Domini. Quanquam autem omnia prædicta non contingant ferè nisi timètibus Deum, tamen timorè Dei dicit omnia illa superare, quia singula per se sunt accipienda, & intelligendum quòd quamuis ob singula illa homo ex parte dici possit beatus & felix, longè tamen magis beatus dicendus est nomine timoris diuini si illū habeat, sine quo omnia illa prodesse non valent ad perfectam veramquæ beatitudinem, & cum quo nihil ferè deerit quod ad beatitudinem pertineat. Hunc timorem Domini quoniam ex nobis non habemus, sed ex singulari Dei munere, rectè additum est à nostro interprete, quamuis id Græca expressè non habent; Beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei.

14 Timor Dei, initium dilectionis eius: fidei autem initium agglutinandum est ei.

Hac sententia insinuat excellentiam timoris Dei. Porro in secunda parte variant nostri codices, quia quidam habent, agglutinatum: quidam habent per duas dictiones, ad glutinandum, alij agglutinandum. Nec ex Græcis satis colligere licet quæ lectio sit præferenda, cum illa longè secus habeant, hoc modo: *πίστις ἐστὶν ἀρχὴ καὶ ἀνάγκη τοῦ ἀγαπᾶσαι αὐτὸν*, id est, fides,

X v autem

autem principium coniunctionis (vel conglutinationis) eius, scilicet est. Quo significatur fidem in Deum, esse principium coniunctionis qua Deo coniungimur & adhærescimus. Postrema lectio præferenda omnino videtur, & accipienda ut sit sensus: Initium fidei, hoc est, fides tanquam initium est iungendum timori Dei, scilicet in efficienda dilectione Dei, ut significetur timoré Dei non esse initium dilectionis Dei, nisi etiam concurrat fides tanquam eius initium. Ad ingenerandâ enim & augendam in nobis dilectionem Dei oportet ut concurrant & cooperentur sibi timor & fides. Timor enim efficit ut caueamus offendere Deum, fides ut de eius bonitate bene confidamus, nimirum verbis eius plenè credentes. unde hæc duo sæpe coniunguntur in scripturis, ut cum dicit Psalmista: Beneplacitum est Domino super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius. Porro sic dicitur hic timor Dei esse initium dilectionis eius, sicut dicitur alibi initium esse sapientiæ, intrinsecum scilicet, & sine quo vera Dei dilectio nec acquiritur, nec subsistit, nec augetur. Potest etiam quod hic dicitur de dilectione Dei, accipi de ea qua Deus timentes se diligit. Hinc enim Deus incipit homines tanquã amicos suos diligere, quod videat eos se metuere, sibi que fidere, iuxta illud: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

Psal. 146.

Ioan. 14.

15 Omnis plaga, tristitia cordis est: & omnis malitia, nequitia mulieris.

Post bonorum quorundam inter se comparisonem, subiicit & maliarum aliquarum rerum inter se cõparationem, inter multa mala valde exaggerans usque ad finem capitis malitiam mulieris, cuius occasionem ei dedisse potuit, quod dixit superius beatũ qui habitat cum muliere sensata. Porro hæc sententia in Græcis iam non est, opportunè tamen addita est ad sequentiũ explanationem. In qua, ut commodum habeat sensum, dictio, omnis, pro summa & maxima accipienda est, ut significetur summam plagam vel vulnus esse tristitiam cordis, & summam malitiam esse nequitiam mulieris. Tristitia enim cordis & dolor animi, veluti plaga est & vulnus animi, similitudine sumpta à vulneribus corporis: quia sicut hæc lædunt corpus, ita mœror lædit animum, eumque exedit & cruciat. Hanc ergo summam plagam & maximum vulnus esse dicit, quod cum illo nullus corporis cruciatus sit conferendus, & minus sit curabilis. Deinde animo mœrore vulnerato, nec corpus bene affectum esse potest: contra eo gaudente, etiam corpus malè affectum facilius restituetur. Animus enim gaudens ætatem floridam facit, spiritus autem tristis exiccat ossa. Sic & mulieris malitiam, summam esse malitiam dicit. Nam mulieres cum Dei timore sunt destitutæ, ferè in malitia viros excedere solent: idque partim ob id quod cum minus vigeant rationis iudicio, minus per rationis frenum retrahi possunt à malo quod corrupta natura suggerit, partim ob id quod cum

Prou. 17.

cùm per sexum sint infirmiores, magis per insidias tentent lædere, quæ minus vitari possunt. Sed vt his de causis quæ malæ sunt mulieres, admodum malæ sunt: ita contrà quæ siue natura, siue vsu piæ sunt, etiam viros in pietate excellunt, ob sexus fragilitatem, & cordis molliciem valde flexilem. Hac ergo præmissa sententia rectè subditur.

- 16 Omnem plagam & non plagam videbit cordis, & omnem nequitiam & non nequitiam mulieris.
 17 Et omnem obductum & non obductum odientium, & omnem vindictam & non vindictam inimicorum.

Perplexus est hic locus, ideoque nostros mirè torquet. Perplexitatem ex magna parte attulit verbum, videbit, ab interprete additum sine supposito, cùm nullum verbum sit Græcis, sed ponuntur accusatiui sine verbo; Omnem plagam & non plagam cordis, & omnem malitiam & non malitiam mulieris. Est autem oratio imperfecta, perficienda subauditione verbi, patiar, aut similis, vt sit sensus: Quamuis plagam patiar, modò non plagam cordis: quamuis malitiam, modò non malitiam mulieris. Vult enim significare quamuis plagam tolerabilem esse, excepta plaga & vulnere animi, hoc est, tristitia animi. & sic de similibus sequentibus. Hunc sensum vt etiam habeat nostra lectio, in verbo, videbit, subaudiendum est, quisque, vel homo, &, videbit, accipiendum est pro, æquo animo tolerabit. quomodo communiter dicimus: ille non potest hanc rem videre, hoc est, non potest æquo animo aspicere nec tolerare. Itaque sensus erit: Quilibet facillè videbit, feret & tolerabit quamuis plagam, sed non plagam cordis, & sic in sequentibus. In quibus notandum est, nomen, obductum, in quarta declinatione positum esse pro obductione. Est enim Græcis rursus dictio *ιπαρωγι*, qua hic author sæpius vitur, & noster interpres vertit plerumque obductionem. Significat autem calamitatem & quoduis malum, mentem hominis tristitia & mærore obducentem & obnubilantem. vt dictum est in principio capituli secundi. Itaque sensus est: quamuis patietur homo calamitatem & molestiam, item & vltionem atque vindictam, modò non sit odientium & inimicorum: quia cùm hi sine miseratione affligant & vindicent, nec modum aliquem ponant illati mali aut vltionis, intolerabilis est calamitas & vltio quæ ab illis irrogatur, & omnibus modis deprecanda. Inter calamitatem autem vel obductionem odientium, & vindictam inimicorum hoc interest, quòd illa infertur præter meritum, hæc supra meritum. Nam qui odiunt aliquem, etiam non læsi nocere illi laborant: & qui inimici sunt, parù læsi grauius quàm oportet sese vlisci student. Hæc ergo sententia continet malarum quarundam rerum & incommodarum comparisonem, ostenditurque; quid in quoque malorum genere sit extremum, & maximè detestandum. Præcipuè autè hæc omnia videtur dicta esse ad mulierum malitiã exaggerandã, ac significari eam cordis adferre tristitiam, ipsumque cor vulnerare dolore grauisimo, eandem

eandem quoque & inuentione odientium & vindicta hostium esse grauiorem, aut cum eis comparandam, tanquam similiter intolerabilem.

18 Non est caput nequius super caput colubri, & non est ira super iram mulieris.

Nomen, colubri, in genere positum est pro serpente, cum Græcè sit ὄφεις. Pro, mulieris, Græca iam habent ἔχθρα, inimici, vt ad explicationem superioris sententiæ subiecta sit hæc sententia. Sed consideratis sequentibus, magis videtur istud dictum de mulieris ira. Itaque per comparationem hæc sententia est accipienda, vt significetur quòd quemadmodum inter omnium animantium capita nullum est nequius, hoc est, perniciosius & magis noxium quàm caput serpentis, propter venenū quod in eo gerit, idq; occultè, paratum illud effundere per insidias cum opportunum erit, idq; non tantum vt lædat, sed etiam occidat hominem: ita omnium pessima est ira mulieris, quia etsi viribus corporis aperto Marte nocere nequeat, tamen iram, quam in animo insister veneni latenter gerit, opportunitatem nacta effundit, nec desinit donec eum cui irascitur, perimat & perdat. Hæc autè & sequentia non ob id à Sapientia dicuntur, quasi propositum ei sit illum sexum acerbam & contumeliosam oratione insectari, quem Deus vult honorari, sed improbarum mulierum vitia notare acriter voluit, vt insinuaret cum quanta discretionem & iudicio vxor sit deligenda. Et rursus quanta prudentia agendum sit cum mulieribus, ne temerè irritentur. Deinde cauendum esse, ne illarum amoris etiam in coniugio quisquam nimis addictus sit, easque nimis perditè amet, multò magis extra coniugium.

19 Commorari leoni & draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam.

Simile est apud Salomonem in Prouerb. Melius est habitare in terra deserta, quàm cum muliere rixosa & iracunda. Hyperbolicè autem hæc sententia dicta videtur, ad significandum quàm intolerabilis sit & noxia malitia mulieris, & quòd cum leonum & draconum sæuitia arte superari possit, illius malitia ægrè vincatur, aut nullo modo. Item quòd præstet subita morte à feris perimi, quàm lenta morte & diuturna per malitiam improbæ vxoris cruciari.

20 Malitia mulieris immutat faciem eius, & obcæcat vultum suum tanquam vrsus, & quasi faccum ostendit.

21 In medio proximorum eius ingemuit vir eius, & audiens suspirauit modicum.

Quidam libri habent, obcæcauit, quidam per futurum obcæcabit & ostendet: sed verior lectio est per præsens, obcæcat & ostendit, quia præcedit præsens, immutat, & Græcis est præsens οκρωσι. Ex quo verbo patet verbum, obcæcare, apud nos positum esse improprie pro obscuro.

obscurare, vt obcæcare vel obscurare vultum suum, sit toruum vultum & tristem exhibere. Sicut enim hilaris vultus lucidum se præbet & clarum, ita tristis & toruus obscurum & obcæcatum. Cùm autem æditio Complutensis tantùm habeat comparationem vrsi, altera verò tantùm facci, noster vtramque coniunxit. Et vrsus quidem comparatur mulier vultum suum obscurans, quòd vrsus toruo sit vultu sicut & vrsa. Sacco, quòd tristitiam præ se ferat, & tetrica videri velit, atque instar nigri & commaculati facci vultum suum infuscet. Est ergo sensus: Malitia mulieris efficit vt naturalem habitum faciei suæ immutet, vt scilicet quam natura blandam finxit & amicam, ipsa cōtrā naturam toruam exhibeat, vultumque suum obfuscet instar torui vrsi, & facci nigrantis & fusci. Quod sequitur, In medio proximorum eius; et si communiter referatur ad præcedentia, & coniungatur verbo, ostendit, potius tamen coniungendum esse sequentibus Græca cōmonstrant, quia relatiuum, eius, hoc loco est masculinum, est enim ἀνδρῶν, vt ad virum referatur, & sit sensus: Vir illius ingemuit in medio proximorum eius, pro suorum, cùm scilicet proximi eius apud illum conqueruntur de austeritate vultus, quam eis & alijs exhibet, vnde sequitur: Et audiens, eorum scilicet querelas, suspirauit. Quod enim participium, audiens, non sit referendum ad mulierem, quasi sensus sit: audiens, mulier viri sui gemitum suspirauit modicum, simulans scilicet se ei compati, quemadmodum fere intelligitur, patet ex Græcis, quæ habent participiū masculinum ἀνδρῶν. Pro, modicum, Græca habent aduerbium μικρὰ, hoc est, acerbè & amarè, vt significetur maritum audientem sinistrum de vxore sua sermonem grauitè & acerbè suspirare. Interpres declarat se pro μικρὰ legisse μικρὰ, hoc est, parum & modicum. Modicū autem suspirare in medio conquerentium amicorum rectè dicitur maritus, ad significandum quòd præ pudore non audeat doloris sui magnitudinem satis prodere & declarare. Pertinet enim ad eius ignominiam vxoris improbitas.

22 Breuis omnis malitia super malitiam mulieris, fors peccatorum cadat super illam.

Breuis, hic rursum positum est pro parua, sicut supra. Breuis in vocalibus est apis. Est enim rursum μικρὰ. Et pro, super, est præpositio πρὸς, ad. Itaque sensus est; Parua est omnis malitia, si conferatur cum malitia mulieris. Quo idem significatur quod supra cùm dixit; summa malitia, nequitia mulieris. Quod hyperbolicè dictum est, vt & alia, ob causas iam dictas. Quod sequitur; fors peccatorum cadat super illam; continet precationem qua petitur vt iusti immunes sint à malitia mulieris, sed potius peccatores pro sua sorte & portione ipsis Dei iusto iudicio debita incidant in illam. Itaque sensus est; fors peccatorum, hoc est, portio quæ Dei dispositione peccatoribus debetur, cadat super malitiam mulieris, vt scilicet illam impij accipiant pro sua parte. Qua petitione significatur tantùm, impios dignos esse qui hanc malitiam

Sup. ca. 11.

tiam

tiam perferant, sicut in Psalmis, dum petitur impiorum ultio, significatur quid mereantur. Non enim legendum esse per futurum indicatiui, cadet, sed per optatiuum, cadat, vt multi libri habent, docent Græca, quæ habent *ἰπιπιοι*.

23 Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto.

Alia similitudine apta notat importunitatem mulieris garrulæ & loquacis, quæ viro sedato intemperatæ lingua odiosè obstrepit, comparatque eam ascensui arenoso, respectu pedum hominis senis, significans quòd quemadmodum ille valde molestus est pedibus illius, tum quia ascensus est, tum quia arenosus, & ob id difficilior: ita & talis mulier homini pacis & tranquillitatis amanti admodum molesta & grauis est, idque tum quia garrulitas illa contraria est ingenio ipsius, tum quia molestum est eam ferre in muliere, cuius vel præcipuum ornamentum est silentium & subiectio. vnde Paulus vult eam in silentio discere, non auctoritatem aliquam in virum sibi vendicare.

1. Tim. 3.

24 Ne respicias in mulieris speciem, & non concupiscas mulierem in specie.

Postquam exaggerauit mulieris nequitiam, atque indicauit molestiam & pericula quæ ab ea sunt metuenda: rectè iam monet, vt etiam ab eo quod in ea blandum est & gratum, nobis caueamus, nempe ab eius pulchritudine, quæ multis ruinæ causa fuit. Propter speciem enim mulieris multi perierunt, vt supra dictum est. Potest autem hæc sententia accipi dicta contra periculum fornicationis, vt significetur non curiosè attendendam mulieris pulchritudinem, ne ex curiosa inspectione quis pertrahatur ad libidinem, & propter speciem incipiat concupiscere mulierem, quam ei non licet concupiscere. Potest etiam accipi vt pertineat ad eos qui vxorem ambiunt, aut iam vxorem duxerunt, vt significetur ducturo vxorem non potissimum respiciendum ad pulchritudinem mulieris, nec propter speciem illam desiderandam esse, sed magis attendendum ad illius mores & institutionem, eiusque vsum non quaerendum propter eius formæ venustatem, sed magis liberorum causa, qui Deo æducandi sint. Græca enim habent; mulierem nõ concupiscas ad voluptatem. Sanè qui in vxore maximè attédunt & amant formam, nec diuturnum solent habere amorem, & sibi maximam solent accersere molestiam per zelotypiam, & imperium vxoris quod ferre coguntur. Dictum est à quodam: Vxorem si habueris *καλήν*, pulchram, habebis *κοινήν*, communem: si deformem, *ποινήν*, pœnam. Quo significatum est, mediocrem formam requirendam.

25 Mulieris ira, & irreuerentia, & confusio magna.

Varia hic est lectio. Rabanus enim quod est in fine præcedentis sententiæ, coniungit huic sententiæ, legens: In specie mulieris ira, &c. vt sit sensus: Per speciẽ mulieris incurritur ira, & irreuerentia, & cõfusio magna. Pleriq; libri, qui eam partem; in specie; coniungunt versui præcedenti, omittunt secundum, &, vt sit sensus: Ira & irreuerentia mulieris, est confusio magna, hoc est, adfert marito magnam ignominiam. Alij omittunt primum, vt sit sensus: Mulieris ira est viro suo irreuerentia, & confusio magna. Græca habent vtrobique coniunctionem, sicut etiam quædã scripta. Et potest hæc lectio hunc habere sensum: Ira mulieris, eiusque inuerecundia, atque confusio vel ignominia quam marito adfert, non est vulgaris & leuis, sed magna, & grauis atque permolesta. Iracunda enim mulier irreuerenter se gerit erga maritum suum, suaque tum ira, tum irreuerentia viro confusionem magnam adducit, quòd ei non deferat honorem quem secundum naturam & legem debet. Vnde & subiicitur:

26 Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo.

Mulier, inquit, si permittitur imperare viro & familiæ, viro cui deberet esse subiecta, & cuius voluntati se accommodare deberet, erit contraria, hoc est, ei rebellabit, semper contradicet, & contraria volet. Vnde Paulus: Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum. Græca pro duabus sententijs iam habitis vnam tantum habent; hoc modo: Ira & irreuerentia & confusio magna mulier quæ subministrat viro suo; hoc est, quæ sumptus suppeditat, inuerecundè est imperiosa, & fastuosa. Quo significatur, quòd sicut in deligenda vxore non est forma præcipuè spectanda: ita nec diuitiæ, quæ ferè secum imperium vxoris adferunt & fastum. Proinde prudenter quidem Sapiens monuit eum qui vxorem ducere volebat, vt æqualem ac parem duceret. Quæ enim in coniugio superior est fortuna, eadem vult esse superior auctoritate. Itaq; & nostra lectio accipi poterit de primatu fortunæ & opum, vt sit sensus: Mulier si in coniugio primas partes diuitiarum obtineat, recusabit morem gerere viro suo.

27 Cor humile & facies tristis, & plaga mortis mulier nequam.

28 Manus debiles & genua dissoluta, mulier quæ non beatificat virum suum.

Dvæ hæ sententiæ exponendæ sunt causaliter, vt mulier mala dicatur cor humile, &c. quia facit viro cor afflictum, faciem tristem, & veluti vulnus mortiferum ei infligit, cor eius ita lædens, vt & mors nonnunquam subsequatur. Græca tamen habent non, mortis, sed *νεκροποιουσα*, cordis, & verisimile est sic interpretem vertisse. Sic & mulier quæ sua virtute non beatificat virum suum, sed sua malitia illum infelicem & miserum facit, dicitur esse, manus debiles & genua dissoluta, quia efficit vt manus viri sui sint debiles & genua dissoluta, hoc est, omne ei virile

ei virile robur eripit non tantum cordis, sed etiam corporis, ut nec operari nec ambulare ei libeat, atque in summam illum desperationem inijcit. Sic enim scriptura solet notare eos qui fracto sunt animo & desperationi proximi, ut cum dicitur apud Isaiam: Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate. Et apud Paulum: Remissas manus & genua soluta erigite.

Isaie 35.

Hebr. 12.

29 A muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur.

1. Tim. 2.

Inter cætera mala quæ à muliere proueniunt, Sapiens altius repetendo proponit malum quod in principio mundi exordium sumpsit à muliere, ut huius consideratione insinuet quàm cautè quisque se gerere debeat cum mulieribus, quamque curandum sit maritis, ne imperium permittant vxoribus, neue immodico amore eis adhæreant. Huius enim consideratione & Paulus monet mulieres, esse officij sui, ut in potestate viri sui sint, nec in eum potestatem aliquam assumant, quia inquit, Adam non est seductus à diabolo, sed Eua ab eo seducta fuit in prima illa præuaricatione. Vnde & in sequenti sententia indicat Sapiens, cur meminerit primi peccati per mulierem introducti, cum subiicit.

30 Ne des aquæ tuæ exitum nec modicum, nec mulieri nequam veniam prodeundi.

Prou. 17.

EX præcedentibus velut cõcludendo docet hac sententia, prauæ mulieri nullam licentiam esse dandam, sed in potestate quantum fieri possit retinendam. Ad quod commonstrandum pulchram adhibet similitudinem de aqua, cui si detur vel minimus exitus, facile erumpet, & liberiores sibi viam faciet, ita ut postea contineri & cohiberi nequeat. Per comparisonem enim partes huius sententiæ sunt intelligendæ, ut sit sensus: Sicut non expedit ut aquæ, quam continere vis, vel modicus exitus detur: ita non expedit ut prauæ mulieri des facultatem quouis prodeundi, & quod libet faciendi: sed diligenter cohibenda est & retinenda in officio, nec ei etiam in paruis indulgendum est, ne maiorem semper sibi libertatem vendicet, & postea cohiberi & ad officium reduci non possit. Simili comparatione Salomon in Prouerbijs dehortatus est à litibus, dicens: Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum, &c.

31 Si non ambulauerit ad manum tuam, confundet te in conspectu inimicorum.

32 A carnibus tuis abscinde illam, ne semper te abutatur.

GRæcis tantum est; Si non ambulauerit secundum manum tuam, à carnibus tuis abscinde eam. Complutensis tamen æditio addit; da & dimitte, hoc est, da ei libellum repudij, & dimitte eam à te. Loquitur enim secundum permissionem datam veteri populo de dimittenda vxore rebeli: quæ permissio iam in nouo testamento locum non habet, nisi in causa

causa fornicationis. Rabanus etiam duas has sententias coniunctim legit tanquam vnam, addendo cōiunctionem, & quæ etiam in quibusdam scriptis inuenitur, hoc modo: Si non ambulauerit ad manum tuam, & confundet te in conspectu inimicorum, à carnibus tuis abscinde illam, &c. quæ lectio magis placet. Et est sensus: si non ambulauerit secundum manum tuam, hoc est, non vixerit iuxta tuum ducatum, nec pati velit vt à te dirigatur & deducatur. Aut si tuæ potestati & authoritati subijci noluerit (nomine enim manus, ducatus vel potestas & authoritas significatur) & si ignominia te afficiet per suam rebellionem & improbam vitam coram hostibus tuis, qui in tua ignominia sint gauisuri, abscinde eam ab vsu carnis tuæ, atque à tua cohabitatione, vel ad tempus, vel imperpetuum, quatenus id per Dei legem licet, ne semper abutatur tua patientia & leuitate. Omnino autem apparet ex hoc loco authorem huius libri existimasse, diuertium ob causas iustas, non tantum permissum fuisse Iudaico populo, sed etiam concessum, vt sine peccato fieri potuerit etiam extra causam fornicationis.

CAPVT VIGESIMVMSEXTVM.

1 Mulieris bonæ beatus vir, numerus enim annorum illorum duplex.

Prosequitur hoc capite Sapiens cœptum superiori capite argumentum de mulieribus, subiiciens iam sententias de bonis mulieribus, ac mox rursus de malis, & deinde iterum de bonis, ostendens plane sibi non fuisse propositum vituperare hunc sensum, sed tantum monere quæ in eo sunt expetenda, quæque fugienda. Multam autem foelicitatem à probis mulieribus provenire indicat primis sententijs. In quarum prima pro nostra lectione notandum pro relativo, illorum, Græcis esse singulare & ὁ, hoc est, illius, nempe viri vxoris bonæ. Proinde in nostra lectione relatiuum, illorum, accipiendum est positum pro talium, scilicet virorum bonarum vxorum. Nisi quis velit referre ad virum & mulierem bonam, sed id Græca non significant. Prædicat ergo foelicitatem viri cui bona contigit vxor, ex eo quod numerus annorum eius sit duplex. quod multis modis declarari potest verum esse. Simpliciter autem significari videtur virum talem diutius victurum, vitamque eius prolongandam ex lætitia quæ ei obtinget à probitate vxoris: sicut contra improbæ vxoris vir ex mœrore & molestijs quas patitur, ante naturalem vitæ finem contabescendo perit & moritur. Itaque duplex est numerus annorum viri bonæ vxoris, quia qui alioqui tantum viginti annis aut minus erat victurus, viuet quadraginta aut amplius. Potest & ideo intelligi dictum numerum annorum eius esse duplicem, quia non tantum viuet vita naturali, sed etiam vita lætitiæ: qua qui sunt de-